

umetnin in drugih podatkov. Bistveni pa nikakor niso samo tisti podatki, ki so nujni za razlago literarnih del, temveč vsi, s katerimi moremo in moramo vključiti raziskovano literarno osebnost in njeno delo v organski duhovnokulturni in politično družbeni razvoj in raziskati njen učinek in duhovno vrednost za lastni narod in za človeštvo sploh.

Literarni zgodovinar je nujno zgodovinar tudi takih kulturnih pojavov, ki ne sodijo izključno v okvir literature in njenih tvorcev, omogočajo pa njih delo in literarnokulturni razvoj. To pomeni, da mora na osnovi konkretnih dejstev raziskavati tiste kulturne silnice, ki so povezane z literarno umetnostjo. Tu mislim na vnanjo organizacijo tal literarnega življenja, na sile, ki so to organizacijo pospeševale in zavirale, na medsebojne zveze piscev, na metode literarne kritike, na revialno politiko ipd. Čeprav navedena in podobna področja niso jedrica literarnozgodovinskega dela, so vendarle toliko pomembna, da se jim literarni zgodovinar ne more izogniti.

Sklepam: Literarna zgodovina in literarna teorija se ne smeta izključevati, temveč mora ta le-ono dopolnjevati. Niti življenjsko in slovstveno gradivo niti odlična literarnoteoretična priprava, ako ju razločimo, ne premoreta stvarnih literarnozgodovinskih sintez. Pečat nestvarnosti bo zaznamoval tudi vsako tisto tovrstno sintezo, katere avtor ne bo upošteval družbenega in narodnostnega vidika slovenske literature, zakaj ne umetniška literatura ne znanost o njej se ne moreta izkazati s tako zgodovino, ki bi izvirala iz sebe same, iz lastne notranje dialektike.

ŠE O TRDINOVEM PRETRESU

Trdinova sodba o Koseskem

Paternujeva hipoteza¹, da gre v Trdinovem Pretresu v pasusu o Koseskem zgolj za »uničujočo ironijo«, »posmeh«, »burkasto krinko«, je po vsej pravici naletela na odpor. Naj bralec namreč še tako pazljivo prebira Paternujeve navedke ali pa celoten Trdinov spis, ne bo našel v njih ironije, marveč bo pritrdil Rebulovim besedam, čeprav je ta menda sklepal le na podlagi odlomkov².

Tudi pretres ostalega gradiva — in tega ni malo — potrjuje, da je imel Trdina o Koseskem nenavadno visoko mnenje ne samo v času, ko je pisal Pretres, ampak tudi že poprej, in da ga je skoraj nespremenjenega ohranil še dolgo kasneje, da, prav do konca življenja. Samo čudim se, kako se je Paternu mogel odločiti za tako hipotezo, ne da bi poprej preštudiral zadevno gradivo. Treba bi mu bilo pravzaprav zbrati samo vse Trdinove sodbe o Koseskem, pa bi takoj opazil, da »pod vljudnim, na prvi videz čisto nepristranskim tonom, ki hvali, kar je dobrega, in obzirno graja, kar je slabega«, samo precej nepazljiv »bralec lahko odkrije uničujočo ironijo«. Da je to tako, naj pokažejo naslednje vrste.

¹ Jezik in slovstvo I, 18—19. — ² Jezik in slovstvo I, 95—96.

Trdinov Pretres je izšel med 13. in 31. decembrom 1850. Že obseg kritike kaže, da ni mogla biti napisana v eni sapi, ampak da je moral pisec gradivo zanjo zbirati dalj časa in da je nekatere sodbe izoblikoval tudi na podlagi razgovorov z znanci (gl. o tem ZD III, 503). Ko se je kasneje v Spominih dotaknil tega mladostnega spisa, si je kljub temu očital površnost, tu pa tam prehudo, žaljivo ostrost ter da je storil »izvrstnemu možu« Koseskemu hudo krivico, ko ga je dolžil sleparstva. »Pisal sem ono natolcevanje v neki srboritosti, ki me je zgrabila večkrat tista blažena leta srečne mladosti, ljubezni in delavnosti, najbolj pa iz jeze, da ne priznajo ljudje za našega prvega poeta ‚nebeškega‘ Prešerna« (ZD II, 52—53).

Trdina torej nič ne govori o ironiji, ki bi jo bil po toliko letih pač sam priznal, če bi sploh šlo zanjo v Pretresu, marveč le o jezi, ki ga je navdajala, ker so na splošno ljudje stavili Koseskega nad Prešerna. V prav takem smislu je napisan tudi Pretres.

Sicer pa nam dokaj obsežno gradivo omogoča čisto natanko prikazati, kako se je razvijal Trdinov odnos do Koseskega. Ko je kot gimnazijec prebiral Novice, mu »krasne poezije« Jovana Vesela sprva niso pretresle duše (I, 132). V višji gimnaziji se je navdušil za Prešerna in prva ljubezen, ki jo je tedaj doživljal, mu je »olajšala razumeti tudi tiste besede, ki so ostale drugim temne in neumevne, Koseski zopet me je navdušil z mogočno besedo, s klasičnim slogom« (I, 174). Navduševal se je za Prešernov Krst, še bolj pa za Veselovo romantično Začarano puško (I, 176). Ko je na Dunaju poslušal Miklošiča, mu je zameril, da zaničljivo govori o »našem mojstru Veselu« (II, 14). Lastil si je tudi zaslugo, da je prav on izvabil Koseskega iz literarnega molka; v Spominih namreč pravi: »Da je zopet spregovoril in nam predstavil tako krasno en del ‚Iliade‘, sem pa jaz sprožil, česar ne ve morebiti nobeden« (II, 51). Ta prevod je Trdina označil kot prekrasno izvrsten, tako da se pred njim lahko celo Vossov skrije. In tudi v reških predavanjih, kjer pač ni imel nobenega vzroka biti obziren, je dijake učil: »Koseski je za Prešernom prvi slovenski pesnik — da, nekteri ga stavijo še celo na prvo mesto, kar vendar ni« (ZD V, 325). Tudi ta sodba se torej krije z ono v Pretresu! Tik pred smrtjo je še enkrat preciziral svoj odnos do Koseskega: »Od konca mi Koseski ni ugajal, kajti rabil je baš on največ meni neznanih besed in tak čuden jezik, da ga večkrat nisem mogel razumeti, če so mi bile tudi vse besede znane. Ali to ni trajalo dolgo... Posebno sem čital rad njegove zvonke in gladke distihe, ki so se mi zdeli, in to po pravici, mnogo lepši od Prešernovih... Najbolj pa je mene in do malega vse bralce ‚Novic‘ ganil, očaral in oduševil Veselov veličastni patos in njegova retorika [prim. prav nasprotno Paternujevo trditev na str. 191], s katero je dajal duška svojim vzvišenim mislim in čustvom... Tudi njegov nenavadni jezik smo smatrali takrat za vzor prave slovenščine, za sijajen vzgled, katerega bi morali vsi naši pisatelji posnemati« (III, 502).

Vse te lastne Trdinove sodbe kažejo, da je imel vseskozi visoko mnenje o Koseskem in da ni prav nobene opore za to, da bi v Pretresu mogli govoriti o ironiji, nasprotno: vse, kar je Trdina napisal o Veselu,

je izgovorjeno iskreno in je resničen izraz tega, kar je tedaj čutil in mislil. A nemara poreče kdo: »Vsa ta mnenja so iz poznejšega časa. Nemara je 1850 sodil drugače?« Ne, tudi za to imamo lepe dokaze:

Skoraj natanko en mesec, preden je začel Ljubljanski časnik objavljati Pretres, je v istem časopisu Trdina objavil dopis z Dunaja, datiran 6. novembra 1850. V njem piše: »Zelo se nam tedaj čudno zdi, kako da so pevci ‚Časnika‘ in ‚Novic‘ do malega popolnoma omolknili, zlasti, ker mnogo izvrstnih v Ljubljani živi. Naša največja želja pa je, da bi nam zopet enkrat zvezda slovenske poezije — slavní Koseski — kaj novega prinesel. Ker za gotovo vemo, da ima veliko izvrstnih novih pesmi že narejenih, naj ne zameri, da ga lepo prosimo, katero ali v ‚Časnika‘ ali pa v ‚Novice‘ natisniti dati, da bi zopet naše srce se z ognjem njegove nebeške poezije ogrevalo in navduševalo« (V, 235).

S temi argumenti, pred katerimi splahni Paternujeva domneva v nič, bi lahko razpravljanje zaključili. Vendar naj mi bo dovoljeno opozoriti še na neko stvar. Paternu ni samo izmaličil Trdinovih besed, marveč je v resnici potvoril tudi njegovo mnenje o jeziku v Veselovih pesmih. »Če upoštevamo,« tako nadaljuje Paternu, »kolikšno važnost je Trdina prisojal razumljivosti in čistosti jezika pri Prešernu in drugih pesnikih, je jasno, da moramo te vrstice sprejeti kot posmehljivo zavrnitev Veselovega jezika ter varljivega patosa pa tudi svojega nekdanjega češčenja Veselove poezije.« Od kod tako daljnosežen sklep? Ne samó, da ga zavrača Trdinovo pisanje sámo, izjave v Spominih in druga mesta, postavlja ga na neresnico tudi jezikovna praksa Trdine pesnika. V Mojem življenju pripoveduje, kako je 1850 — torej pol leta pred Pretresom — spesnil prof. Kersniku za god čestitko, »posnemajoč Koseskega, v heksametrih«. Da ne gre samo za metrično posnemanje, marveč sega vpliv tudi na jezikovno in slogovno področje, nas prepričajo že naslednji verzi:

Čuden narave je gib in njene kovačnice redba,
čuden, kot čuden je sam, ki je postave ji dal...
Vrlo namestvata voda in hlap slabosti človeške.
Jezera treba bi rok, tma bi izdati bilo.
Ona dovršita delo pa z malo potroški in znojem.
Voda grmi na kolesa, tečne nam hrane namelje,
živež, pa čimbe, blago, nosi nam barka po nji.
Vendar mornarja teži le trud in vtiske in žalji.
Pride v otenje mu hlap, žene brez droga naprej... (ZD V, 145).

Temu naj dodam še nekaj koseskizmov: vražen, sklen, konc, čin, dvomba, omaga, popotva itd.

Zato je samo logična posledica, če je dosledni oboževalec Koseskega malo pred smrtjo v Mojem življenju napisal naslednje besede: »Ali jaz sem popolnoma uverjen, da ga bo genij našega naroda visoko dvignil iz te nižave in ga postavil zopet za vselej na tisto mesto, katero si je pošteno zaslužil: v prvo vrsto slovenskih pesnikov. Ali jaz ponavljam, da se moja hvala ne razteže dalje nego samo do konca prve dobe njegovega slovstvenega truda, to je po priliki do leta 1850« (III, 503).

Tak je torej v resnici Trdinov odnos do Koseskega. Premajhno upoštevaje gradiva pa seve lahko vede do marsičesa.

Karel Bačer